

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ІСТОРИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ІВАНА ФРАНКА

Ростислав Конта, Ігор Мохнатюк

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASIS OF IVAN FRANKO'S HISTORICAL RESEARCH

Rostyslav Konta, Ihor Mokhnatiuk

The article examines the theoretical and methodological foundations of historical research on Ivan Franko, an outstanding Ukrainian writer, scientist and public figure of the late 19th and early 20th centuries. The main principles, approaches and methods that Franko used in his historical research, as well as their influence on the development of Ukrainian historiography, were studied. Special attention is paid to the analysis of Franko's vision of history as a multifaceted process that requires a comprehensive approach to the study of various socio-economic, political and cultural factors. The article also considers the contribution of I. Franko to the criticism of sources and the interpretation of historical events, as well as his role in the formation of the national identity and social consciousness of Ukrainians. The importance of historical and methodological approaches of I. Franko in the context of modern historical science is determined.

Keywords: I. Franko, methodology, historicism, method, historical research.

Іван Франко відомий не лише як поет, письменник і громадський діяч, але й як історик, який зробив значний внесок у розвиток методології історичних досліджень. Його підходи до аналізу історичних процесів, критика джерел, а також бачення історії як інструменту формування національної свідомості залишаються актуальними для сучасної науки. У світлі новітніх досліджень та переосмислення історичного процесу в Україні, вивчення методологічних підходів І. Франка дозволяє не лише глибше зрозуміти його наукову позицію, але й застосувати ці підходи для сучасних історичних досліджень, зокрема у контексті національної ідентичності та соціокультурної динаміки.

Іван Франко писав свої праці на основі передової для свого часу методології. З певними поступками антропології, вчений намагався представити історію людства як закономірний процес висхідного розвитку від примітивних до вищих форм суспільного життя. У своїх історичних працях І. Франко характеризував суспільний розвиток, використовуючи принципи матеріалістичного детермінізму. Завдяки власній творчій діяльності І. Франко яскраво виявив розуміння об'єктивної закономірності розвитку природи і суспільства. Він вважав, що хоча історія і твориться людьми, але все ж вона має свої об'єктивні закони (Франко 1986, с. 24–40).

Вчений справедливо відзначав, що розкриття історичної істини починається лише тоді, коли відбувається проникнення в сутність конкретного історичного факту, фіксується його зв'язок з іншими, окреслюється причина, завдяки якій відбувається той чи інший факт, явище, процес (Франко 1986, с. 429).

І. Франко вважав історію єдиним закономірним процесом, в якому кожна епоха була неповторною, своєрідною, репрезентувала собою в той же час ступінь загального розвитку людства. У своїх творах «Про працю», «Мислі о еволюції в історії людськості», «Що таке поступ?» він розкриває поступальний характер розвитку історії, показує зміну одного суспільного ладу іншим, який являється вищим ступенем у розвитку матеріальної і духовної культури порівняно з попереднім (Франко 1986, с. 302).

Пізнання об'єктивної дійсності, підкреслював І. Франко, не може бути самоціллю, а є засобом підкорення природи і перетворення суспільного життя. Тому не має права на життя наука, яка не приносить ніякої користі для розвитку людства. Найважливішим науковим критерієм

дослідження життя людського суспільства І. Франко вважав історизм, тобто підхід до пізнання речей і явищ у розвитку, становленні, в зв'язку з конкретними історичними умовами, які їх визначають. На його думку, необхідно «... історичні явища тлумачити історичним методом, розуміти їх на фоні часу і місця дії, давати оцінку поглядам в зв'язку з тими ідеями і поглядами, серед яких вони виростили» (Франко 1986, с. 426).

Свій погляд на історію як науку І. Франко висловив у праці «Мислі о еволюції в історії людськості». «У нас звичайно привикли називати історією факти (і то тільки «важніші» факти), т. є. війни, трактати, революції і т. д. Розуміється, що вважаючи історією збірником тільки таких фактів, повище наше твердження (про «сторонність» історії) буде до неї зовсім не примісне. Бо й як же бути сторонничим (а можна бути тільки несвідущим), напр., в укладенні календаря. Та тільки ж, звісно, календар такий не буде історією, – в найліпшій разі може бути літописсю» (Франко 1986, с. 77). Далі, продовжуючи свої роздуми, вчений дає визначення історії. «Під історією розуміємо слідження внутрішнього зв'язку між фактами, т. є. таке угруповання поєдиничних важніших і дрібніших фактів, щоб з них виходив якийсь «сенс», т. є. щоб видно було певні основні закони природи, правлячі ними фактами і викликаючі їх» (Франко 1986, с. 77). І. Франко у своєму розумінні історії й її завдань не поділяв поглядів прихильників пануючих тоді в історичній науці ідеалістичних концепцій.

У своїх поглядах на історію вчений неодноразово звертав увагу на те, що будь-який розгляд істориком історичного процесу не можна назвати об'єктивним відображенням дійсності. «Кожне сторонництво, – писав І. Франко, – має свій світогляд, своє поняття всесвітньої історії. Правда, нас іще морочать по школах німецькою метафізичною фразою: історія – наука безстороння, вона не може мішатися в спори сторонництва, вона мусить стояти понад сторонництвом» (Франко 1986, с. 77). На спростування тези про безсторонність історії як науки вчений наводить приклад, що «... кожен історик та й загалом будь-який чоловік є сином певного часу, певного народу, вихованим у певних поняттях і поглядах, від котрих впливу ще ніхто на світі не увільнявся» (Франко 1986, с. 77). Соціальна історія як наука про суспільний розвиток і життя народу перебудовувалась відповідно до інтересів тих класів, які були представлені правлячими, провладними партіями в суспільстві.

І. Франко виступав проти суб'єктивізму, проти підтасовування фактів для обґрунтування визначених наперед схем, проти тенденційного ігнорування тих фактів, які не вкладались у ці схеми. Ці думки висловлені ним у праці про О. С. Терлецького (Франко 1989). І. Я. Франко вважав за потрібне висловити свою незгоду з його методами дослідження. «І коли новознайдений факт, – писав І. Франко, – не підходив під його (тобто Терлецького) конструкцію, він або відмовляв йому значення, або силкувався обернути його таким боком, щоб він сяк чи так «надавався» йому. Звідси й виходило, що в його історичній праці не самі факти, їх хронологічна черга та генетичний зв'язок, а виклад їх значення та критика їх мотивів і принципів стояли на першому місці. Свої факти й аргументи Терлецький бере з підручників, не вдаючись в їх критику, в аналіз їх значення, автентичності та вірогідності; історик власне на ті боки справи звертає головну увагу» (Франко 1989).

І. Франко недвозначно вимагав від себе та інших істориків використовувати у своїх дослідженнях історико-порівняльний метод. На його думку, дослідник може вдаватися до порівняння лише тоді, коли явище відповідає у своїх історичних характеристиках іншому подібному явищу, тобто об'єкту порівняння. Заперечення цієї умови зводило б метод історичного порівняння до примітивної поверхневої аналогії. Історико-літературні праці Івана Франка, разом з його дослідженням конкретних історичних реалій, дають приклад справді наукового застосування історико-порівняльного методу.

Характеризуючи українську історіографію, вчений писав: «Кожна проба історіографії являється або більше-менше поетичною конструкцією подій на основі більше або менше критично провірених (через порівняння деталей), доступних авторові свідоцтв, причому у талановитого автора випукло виступають визначні історичні діячі на тлі їх оточення, або більш або менш вірним представленням суспільно-політичних відносин, у якому за масою нагромаджених для сього з конечності деталей бліднуть або майже зовсім щезають визначні історичні діячі» (Франко 1986).

Історичну науку І. Франко розглядав як засіб політичного пробудження мас, як школу, в якій вони вчать розуміти сучасність, передбачати майбутнє, бо як він говорив, «... всесвітня історія ... історія класових рухів та перемін» (Франко 1958, с. 101). Для Івана Франка історична наука була джерелом його революційного оптимізму і твердої віри в те, що соціальна несправедливість буде замінена більш справедливим устроєм.

Виробляючи власний світогляд, І. Франко критикував багато концепцій, розкриваючи їх ненауковість і класову спрямованість. І. Франко цікавився багатьма питаннями всесвітньої історії, особливо історією України. У своїх працях з історії, поряд з іншими питаннями, він широко висвітлював історію селянства України, особливо Галичини, періоду феодалізму і капіталізму. У висвітленні історичних подій та явищ вчений займав науково-історичну позицію. Він критикував спроби ненаукових підходів до вивчення історичних подій. Вивчаючи творчу спадщину Івана Франка, можна загалом говорити про специфіку його розуміння історичного процесу.

Теоретико-методологічні засади історичних досліджень Івана Франка залишаються важливим джерелом для розуміння і переосмислення історичного процесу в Україні, особливо в умовах сучасних викликів, що постають перед українським суспільством. І. Франко, як один із найвидатніших українських інтелектуалів, пропонував комплексний підхід до вивчення історії, що включав аналіз економічних, соціальних, політичних і культурних факторів, а також критичний підхід до джерел та фактів. Його прагнення до об'єктивності та науковості в історичних дослідженнях є особливо актуальними в умовах сучасної інформаційної війни та спроб маніпуляцій історичними фактами.

Сьогодні, коли Україна відстоює свою незалежність і суверенітет, а також бореться за своє місце в світовій спільноті, актуальність Франкових підходів набуває нового значення. Його погляд на історію як інструмент формування національної свідомості та єдності народу підкреслює важливість використання історичних знань для консолідації української нації та зміцнення її національної ідентичності. Франкові методологічні принципи можуть служити основою для створення об'єктивного і всебічного історичного наративу, який допоможе українцям краще розуміти своє минуле та формувати стійке бачення майбутнього.

Таким чином, звернення до теоретико-методологічних засад історичних досліджень Івана Франка є не лише даниною поваги до його наукового доробку, але й важливим кроком у розвитку сучасної української історіографії. Використання Франкових підходів до аналізу історичних процесів може допомогти не тільки в академічному розумінні історії, але й у вирішенні практичних завдань національної консолідації та протистояння зовнішнім і внутрішнім загрозам. У цей переломний момент української історії, наукова спадщина Івана Франка залишається потужним джерелом натхнення та інтелектуальної підтримки для українців.

Список джерел та літератури

- ФРАНКО, І. Я., 1986, Що таке поступ? Зібрання творів: У 50-ти т. К: Наукова думка, 45, 300–348.
- ФРАНКО, І., 1958, Статті і матеріали, Львів, 6.
- ФРАНКО, І., 1986, Мислі о еволюції в історії людськості Зібрання творів: У 50 т. К.: Наукова думка, 45, 76–139.
- ФРАНКО, І., 1986, Наука і її взаємини з працюючими класами. Зібрання творів: У 50 т. К.: Наукова думка, 45, 24–40.
- ФРАНКО, І., 1986, Причинки до історії України-Русі. Часть перша. Зібрання творів: У 50 т. К.: Наукова думка, 417–548.
- ФРАНКО, І., 1986, Суспільно-політичні погляди М. Драгоманова. Зібрання творів: У 50 т. К.: Наукова думка, 45, 423–438.
- ФРАНКО, І., 1989, Др. Остап Терлецький. Спомини і матеріали. Зібрання творів: У 50-ти т. К.: Наукова думка, 50, 304–370.

References

- FRANKO, I. Ya., 1986, Shcho take postup? [What is progress?] Zibrannia tvoriv: U 50-ty t. K: Naukova dumka, 45, 300–348. [In Ukrainian].
- FRANKO, I., 1958, Statti i materialy [Articles and materials]. Lviv, 6. [In Ukrainian].
- FRANKO, I., 1986, Mysli o evoliutsii v istorii liudskosti [Thoughts about evolution in human history]. Zibrannia tvoriv: U 50 t. K.: Naukova dumka, 45, 76–139. [In Ukrainian].

FRANKO, I., 1986, Nauka i yii vzaiemyny z pratsiuiuchymy klasamy [Science and its relations with the working classes]. Zibrannia tvoriv: U 50 t. K.: Naukova dumka, 45, 24–40. [In Ukrainian].

FRANKO, I., 1986, Prychynky do istorii Ukrainy-Rusi. Chast persha [Reasons for the history of Ukraine-Russia. Part one]. Zibrannia tvoriv: U 50 t. K.: Naukova dumka, 417–548. [In Ukrainian].

FRANKO, I., 1986, Suspilno-politychni pohliady M. Drahomanova [Socio-political views of M. Drahomanov]. Zibrannia tvoriv: U 50 t. K.: Naukova dumka, 45, 423–438. [In Ukrainian].

FRANKO, I., 1989, Dr. Ostap Terletskyi. Spomyny i materialy [Dr. Ostap Terletskyi. Memories and materials]. Zibrannia tvoriv: U 50-ty t. K.: Naukova dumka, 50, 304–370. [In Ukrainian].

Теоретико-методологічні засади історичних досліджень Івана Франка

У статті досліджуються теоретико-методологічні засади історичних праць Івана Франка, видатного українського письменника, вченого та громадського діяча кінця XIX – початку XX століття. Вивчено основні принципи, підходи та методи, які Франко використовував у своїх історичних дослідженнях, а також їхній вплив на розвиток української історіографії. Особливу увагу приділено аналізу Франкового бачення історії як багатогранного процесу, що вимагає комплексного підходу до вивчення різних соціально-економічних, політичних та культурних факторів. У статті автори також розглядають внесок І. Франка в критику джерел та трактування історичних подій, а також його роль у формуванні національної ідентичності та суспільної свідомості українців. Визначено значення історико-методологічних підходів І. Франка в контексті сучасної історичної науки.

Ключові слова: І. Франко, методологія, історизм, метод, історичні дослідження.

Rostyslav Konta, Doctor of Historical Sciences, Professor of the Department of Ethnology and Local Lore, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Ростислав, Конта, доктор історичних наук, професор кафедри етнології та краєзнавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6803-3242>

Ihor Mokhnatiuk, PhD, Associate professor, Department of International Relations and Tourism, Kyiv international University.

Ігор Мохнатюк, кандидат історичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин та туризму Київського міжнародного університету.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8625-9069>

Received: 24.08.2024

Advance Access Published: October, 2024